

Társadalmi és kortörténeti háttérrel beszélünk szándékosan, ugyanis a szerző olyan alapokig ás le, olyan forrásokra hívja fel a figyelmet, melyeknek megközelítése és körüljárása pusztán irodalomtörténeti eszközök birtokában kevéssé remélhető. Írásának bevezető részében — ha néhány oldal erejéig is —, de önálló fejezetben foglalkozik a kapitalista fejlődésen kívül rekedt Székelyföld századeleji társadalmi helyzetével. Megállapításai súlyosak. Rámutat arra, hogy a köztudatban élő illuzórikus képzetekkel ellentétben Tamási szülőföldje „a félfudális Magyarországnak is legelmaradottabb vidéke volt”, ahol másképp jelentkeztek az osztályellentétek, mások voltak a társadalmi mozgás törvényszerűségei. Felettből szerencsés, hogy ez a sokszempontúság és általánosabb értelemben vett elemzőkészség a könyv majd minden fejezetét végigkíséri, jöllehet a monográfus módszerére a műfaj hagyományaihoz hiven az anyag kronológiai rendszerezése a jellemző.

Taxner-Tóth Ernő Tamási pályájának fordulópontjait helyesen az író társadalmi-politikai magatartásának lényeges megváltozásaiban véli felfedezni. Ilyen fordulópontot jelent az 1929-es év. Olyan idő volt ez, mely a valóság vállalása szellemében a kor társadalmi kérdéseivel való szembenézést követelte meg az írótól. Taxner-Tóth Ernő a jellemző novellák (*Erdélyi Csillagok*, *Hajnali madár*) és a *Czimeresek* jól sikerült elemzése nyomán irányítja rá a figyelmet Tamási szemléleti változásának motívumaira, új nézeteinek összetevőire.

Az 1936–38-as évek ismét az író politikai aktivizálódását hozzák magukkal. Ez utóbbi elsősorban Tamási publicisztikájában és különböző irodalmi fórumokon (Vásárhelyi Találkozó) elhangzott felszólalásaiban tükröződik meggyőzően. Tamási elképzelése a társadalmi és politikai helyzet rendezésére leginkább a népi írók „harmadikutas” nézeteivel rokon; két lényeges különbséggel. Az egyik az, hogy a változást létrehozó történelmi osztály fogalmába Tamásinál a sorrend kihangsúlyozásával a parasztságon és munkásokon kívül a „történelmi nemesség” is beletartozik. A másik a nemzetiségi kérdés, melynek megoldása az erdélyi haladó erők számára külön teherként jelentkezett. A monográfia szerzője több ízben utal arra hogy a nemzetiségi probléma „gátló hatását” lehetetlen tekintetbe nem venni Tamási világának zártságaról, művészi eszközeinek korlátairól szólva. A kérdés lényegére egyébként már Féja is rátapintott, amikor megállapította: a korabeli erdélyi helyzet nyílt, elemző vizsgálatára — a magyarországi népi írók példájával ellentétben — nem került sor, pedig ez vehette volna meg egy korszerű irodalmi realizmus alapjait. Önmagukban

véve is, de az előbbiekkal összefüggésben méginkább érdekesekek azok a nézetek, melyeket a szociográfiai tanulmányok műfajába sorolt Tamási-művek kapcsán vet fel a tanulmányíró. Arra világít rá, hogy a *Bajlátott szülőföld* és a *Szülőföldem* című tudósítások épp abban különböznek a műfaj magyarországi reprezentánsaitól, hogy bennük eliskikadt a realista igényű társadalomrajz két fontos alkotója: a leleplezés és a bírálóat. Véleménye szerint ennek oka — legalábbis részben — a nemzetiségi probléma „megfogalmazhatatlanságában”, ill. az ebből adódó „pszichikai gátlásokban” rejlik.

A Tamási-művek analízise a témakörbe vágó publikációk alapos ismeretéről tanúsodik; a szerző inkább jól összesíti a rendelkezésre álló anyagot, mint gazdagítja. A monográfia irodalomtörténeti szempontból érdeklődésre számot tartó részeit főként azok, melyeket Taxner-Tóth Ernő Tamási szellemi tájékozódása elemzésének szentel. Úgy véljük, új és lényeges adalékkal szolgál a székelyudvarhelyi diákeveket tagláló fejezet. A székelyudvarhelyi emlékek megidézésére a *Bölcső és Bogyó*ban még nem, a *Vadrózsa ágában* már nem keríthetett sort az író, pedig ez a város az első, ifjúkori irodalmi kísérleteinek színhelye.

A hiányosságokat, melyeket Taxner-Tóth Ernő könyvével szemben felróhatunk, részben menti ennek korlátozott terjedelme, de még inkább az a körülmény, melyet egy író életművének értékelésével kapcsolatban a szükséges történelmi távlat — pontosan distancia — hiányaként szokás emlegetni. Tamási levelezése, publicisztikája, közéleti szereplésének dokumentumai, amerikai tartózkodása során megjelent írásai, bizonyos levéltári anyagok még nem állnak maradéktalanul az irodalomtörténész rendelkezésére. Másrészt maga a szerző is felvet jó néhány kérdést — például Tamási novellatémáinak népmesei forrásait felderítő vizsgálatok szükségességét — ugyanakkor tudván, hogy ezen kérdések megválaszolása újabb kutatásokat feltételez. Mindenképp alaposabb elemzést igényelne Tamási felszabadulás utáni munkássága, függetlenül attól, hogy az író zenitkorszaka a világháborút előző évtizedekre esik.

Réti Tamás

Balogh Edgár: Intelmek. Bukarest, 1972. Kriterion. 158 l.

Még nincs egy évtizede, hogy Fábry Zoltán „a magyar jakobinust” köszöntötte — hatvanadik születésnapján — Balogh Edgár személyében. „Nem volt lelkenedző ifjú fantasztá vagy naiv utópista — állapította meg Fábry Zoltán —, mindig az adott-

ság talaján állt: kilátástalanságok útvesztőjében kikereste, kikutatta és kipróbálta a lehetőségek csapását . . . Balogh Edgár vitapartnernél több volt: ő lett a dialógus állandó kíváncsi, készenléte és tudata. Intellektuális nyugtalansága keresett és találhatott célt és értelmet a túlsó parton: *társat, kézfogást, egyszínűséget.* . . . (Stószí délelőttök. 1968. 152. és 153.). Fábry Zoltán értékelését a szembesítés is igazolja: Balogh Edgár édesapja „a régi császári és királyi egyenruhát hordta”, édesanyja „a Felsőbb Leányiskolában tanított” (*Hét próba*). Balogh Edgárnak ki kellett szakítania magát a polgári világ előítéleteiből, a kötöttségekből, azért, hogy eljusson a néphez, s „a falusi és városi dolgozók egyenes beszéde pártos emberré” nevelte (*Egyenes beszéd*). A *Hét próbában* pedig élesen hangzik mindennek tömör összefoglalása: „A munka csendje áldott, de a belenyugvásé rothadás”.

Balogh Edgár könyvét, az *Intelmeket* — bizonyos értelemben — az 1965-ben megjelent *Hét próba* folytatásának tekinthetjük; amiért egykor küzdött (Sarlósként) az író, annak újszerű, *szocialista társadalmi* verteit rögzíti az *Intelmekben*.

E kötet azért fontos dokumentum (a szakkutatók számára filológiaiak is), mivel pontosan lemérhető a szerző érzékeny és eleven reagálása jelenkorunk változásaival szemben. Az erjesztő gondolatot adja tovább Balogh Edgár e könyvében, tanulságaival, buktatóival, csalódásaival és újrakezdő reményeivel együtt. Rendkívül *tevékeny embernek* a társadalmi haladást, a szocializmust igénylő gondolatai bomlanak ki az *Intelmekből*. Két főkérdés: 1. a nemzetiségi probléma; 2. a modern társadalom struktúrája, az államhatalom — Keleten és Nyugaton — áll gondolatainak középpontjában. Ezért csak feltételesen fogadható el az, amivel Balogh Edgár az *Intelmeket* kezdi: „Öregedéskor begyűjt az ember, s utódaihoz fordul. Szép lassan emlékirataimon dolgozgatok, de sok múltamban a még ki nem bontható politikum”.

Balogh Edgár oly frissen, s kellő érzékenységgel figyelni napjaink változásait, hogy az *Intelmeket* — gyakran — kevésbé tudjuk mlékíratnak felfogni; a múlt tanulságait ögzítő, azokat továbbbadó együttélés a jelen: orral: ez a magatartás érvényesül kötetében.

Az író bölcsen figyelni és leltározza az életet s annak tapasztalatait (akárcsak Magyarországon tette ezt Veres Péter), s ez kiváltéppen feljogosítja arra, hogy *intelmeket* djon-hagyjon a ma élő fiatalágnak. Nem ázís tehát, ha arról szól és úgy összegez: tapasztalatszerző életutamon”. Inkább arra ívja fel a figyelmet, hogy a ma élő fiatal és atalabb nemzedéknek alaposabban meg ill ismernie az ő (Balogh Edgár) generációnak ifjúkorát, amikor a kapitalizmus út-

vesztőiben keresték az igazságot, a jobb élet lehetőségeit. Ha ezt vesszük figyelembe, igaznak találjuk a meditációt: „Mi kell az embernek, mi az egyéni feltétele annak, hogy elégedett legyen és örvendhessen? Mire kell törekednie ő saját magának, s mire az iránta való elkötelezettségben az egésznek is, a társadalomnak is felkészülnie?” Balogh Edgár tehát nemcsak a múltba tekint, hanem sokkal nagyobb igénnyel és intenzitással a jövőbe is.

Kétségtelen, hogy az *Intelmek* legizgalmasabb fejezetei, bekezdései azok, amelyek a nemzetiséggel és az internacionalizmussal, a nemzetiséggel és az állammal foglalkoznak. Napjaink égető problémái ezek, amelyeket gyakorlatilag kell korunknak megoldania. Kiváltképpen Közép-Európában. E gondolatok át- meg átszövik Balogh Edgár könyvét, meditációit (fel is idézve Fábry Zoltán „embermagyarságát”, Győry Dezső „Kisebbségi géniuszát”, avagy Kacsó Sándor „kisebbségi humánumát” mint erjesztő, indító, egykori példákat). A változó társadalmi struktúrában a nemzetiségi és az internacionalista problémákat, az állam és az egyes nemzetiségek kapcsolatát illetően azt sugalmazza a szerző: *korunknak* kell ezt megoldania. Nem lehet átruházni, a felelősséget elhárítani. A szocialista fejlődés ezt kiváltképpen megköveteli, mivel — mint írja — annak „szerkezetátalakulása” és „kristályosodási törvényei határozottabbak, mint más rendszerben”; ennél fogva előnyei is nagyobbak, de a lemaradás és elmaradás is nagyobb károkkal és veszteségekkel jár.

Az állam és nemzetiség kapcsolatára vonatkozó gondolatait szépen szerkesztett kötetének mintegy csúcspontjaként helyezi el, hiszen azt vallja, hogy a „nemzetiséget megvallani és államiséget alkotó azonosodással vállalni olyan gerjesztés, mellyel önmagát is felemelheti, az államgépezetet is tökéletesítheti . . .”; ráadásul a „közügyi magatartást” is erősíti, és „felerősíti a szocialista humánumot egyetemes értelemben is . . .” Mintha csak Fábry Zoltán gondolatait-megállapításait hallanók visszacsengeni, amelyeket az immár posztumusz kötetének — *Vigyázó szemmel* — utószavában írt meg. Mindenesetre ez felhívja a figyelmet arra, hogy hasznos lesz bizonyos írói, közírói (és költői) életutakat párhuzamosan vizsgálni; kiváltképpen Közép-Európában. Kovács Győző

Egri Péter: Kafka- és Proust-Indítások Déry művészetében. Bp. 1970. Akadémiai K. 175 l. (Modern Filológiai Füzetek 9. sz.)

Déry Tibor műveinek olvasói és kritikusai már többször észrevették, hogy ezek a művek gyakran valamely jelentős világirodalmi érték vonzásában helyezkednek el. Írói indulása az